

LÁTOGATÓBAN ILLYÉS GYULÁNÁL

Kanyarogva Rózsadomb meredek útjain, először a fehér Volksuagent, a költő autóját vesszük észre, aztán a nagylombú fák közül előtűnik a ház, amelyet keresünk. Illyés Gyula otthonánál vagyunk; megérkeztünk.

A pillanat nem a legalkalmasabb vendéglátásra: a házban éppen festenek. Mint ilyenkor mindenütt, Illyés Gyulánál is nagy a szíjjesség. A házigazda kitüntető szívélyességgel invitál már hófehér falú dolgozószobájába, s néhány szóval feloldja a találkozás első perceinek merevségét. Az asztalra pécsi cirjandli kerül; Tamási Aron kedvenc bora volt — mondja. A háziasszony sóssüteményt hoz. Az asztalra rakjuk a magnetofont is, s amikor a beszélgetés kezdődik, fényképezünk munkához lát. Illyés Gyula először tiltakozik. — Essünk túl a fényképezésen — mondja. — Így ez olyan, mintha vetkőzés közben lennék meg az embert. De fényképezünk az író éppen beszélgetés közben szeretné megörökíteni; a költő végül is belenyugszik a gép csatolásába. — Ugyis fényképem. A veszprémi színház éppen most kért a műsorfüzet számára, és sajnos, nem tudtam küldeni. A beszélgetésre az adott alkalmat, hogy — mint ismeretes — az ideji szabadtéri játékokon műsorra tűzik a költő Dózsa György című drámáját. Illyés Gyula szívesen nyilatkozott nemcsak a drámáról és Dózsaról, hanem Szegedről és a szabadtéri játékokról is. Hazatérve legépeztük a beszélgetés anyagát: 20 gépelt oldal, valóságos tanulmány. Ha az egészet közölnénk, két újságdolgot töltene meg. Olvasóinknak azonban, sajnos, meg kell elégedniük a kivonatos közlései.

— Illyés Gyula négy évvel ezelőtt Szegeden járt. A Délmagyarország szerkesztőségét is felkereste. Beszélgetés közben sok szó esett akkor Szegednek, mint határmenti városnak fontos szerepéről. Arra kérjük most a költőt, az interjút kezdjük ennek a négy év előtti beszélgetésnek a felidézésével.

— Nagyon szívesen. Szeged történelmét majdnem jobban ismerem, mint a jelenét. A mi korunkban nagyon fontosnak tartottam a szegedi fiatalok mozgalmát, amelyet Ortutay Gyula, Radnóti Miklós és Tolnai Gábor révén ismertem meg. Szeged olyan kulturális központot, igazi magyar központot tudott teremteni, amelyet még a kedvezőbb helyzetű Pécs és Eger sem volt képes utánozni. Tömörkény, Móra korszakára gondolok. Mikszáth Szegedről indult el, ott tanulta a mesterséget. Úgy látszik, a szomszéd államokkal előbb-utóbb sikerül valahogy rendezni a dolgokat, ahogyan például a jugoszlávokkal. Nemrég mesélte valaki, hogy lenn Szlavóniában magyar nyelvű szavaloversenyt rendeztek és azt egy szerb anyanyelvű diák nyerte meg. Tudjuk azt is, hogy Jugoszláviában nem tilos, vagy hátrány magyarul beszélni, sőt, az államhivatalnokoktól megkövetelik, hogy ahol szolgálnak, tudják az ottani lakosság nyelvét.

— Milyen szerepe van ezeknek a folyamatoknak az erősítésében egy határmenti városnak?

— Egy város, amely a határszélen van, hatni tud a határon túlra is. Ha bekövetkezik, amit én a nacionalizmus megoldására egyedül elképzelhetőnek tartok, hogy katonai államok helyett provinciákra oszlik a világ, önkormányzattal, nagy tartományi területekkel, akkor ez a dolog véglegesen rendeződhet. De az olyan városok, mint Szeged, máris példát tudnak adni arra, hogy bár magyar területen vannak, de hatásuk mégis átterjed a jugoszláv fennhatóság alatt levő területekre is. Ezzel a kulturális és a gazdasági élet egyaránt fejlődik, s ebből a szempontból föl lehet készíteni a szegedieket. Szép szerep vár rájuk.

— Ebben a nyári játékoknak is megvan a jelentőségük.

— Feltétlenül. Szabadtéri játékokat én két helyen láttam, Salzburgban és Avignonban. Ezeket a játékokat egy városban egy nép csinálta. De éppen azért, mert nyáron voltak, s mert szabadtéren voltak, rengeteg embert befogadtak, és nagy nemzetközi manifesztaciókká váltak. Salzburgba a világ minden részéről érkeznek vendégek, s körülbelül így van ez Avignonban is, ahol a pápai palota előtt óriási tömeg számára rendezik az előadásokat. A szabadtéri majdnem olyan, mint egy vásári búcsú, amilyen hajdan a magyar falvakban volt. Meg vagyok arról győződve, hogy minél többször ismétlődnek Szegeden ezek a játékok és minél sikeresebbek, színvonalasabbak lesznek, annál jobban hozzájárulnak a szomszéd népek közötti kapcsolatok kialakításához és nyomukban olyan tradíció alakul ki, amelyre Magyarország nagy szüksége van.

— Hogyan értésük ezt?

— A magyar népi műveltség valahogy olyan tragikusan alakult, hogy természetes ünnepeinket, amelyek megvoltak, eldobtuk mind, mert szégyelljük paraszti és népi voltukat. Francia-

országban, Angliában, tehát a legnyugatibb országokban több a népviselet, több a népi tánc, több az olyan népi szokás, mint például a Szent Iván-éji ünnepély, amely falun nálunk is, az én gyerekkoromban például az élvezetek sorozata volt. Nekünk, gyerekeknek például legalább tíz alkalmunk volt arra, hogy elmenjünk a lányos házakhoz. Akkor ennek megvolt a maga ritusa, szertartása, s ez összekapcsolta az embereket. Ezeket a szokásokat, ritusokat, szertartásokat aztán elutasította előbb az egyház, azután a talajtalan kispolgárság vagy középpolgárság pedig az egészet elvetette, merthogy ezek paraszti dolgok. Csak hogy ezek nyugaton és keleten mind megvannak, a skandináv államokban éppúgy, mint a Szovjetunióban vagy Lengyelországban. Ezek ugyanis a közösséget összefogó roppant egészséges ünnepek és jó mulatságok. Mért ne érezhetné jól magát az ember abban a közösségekben, amibe tartozik? Párizs az én diákkoromban, s még ma is, tele volt s van ilyenekkel, nem beszélve a dél-franciaországi karneválokról. Ha ilyen népi ünnepeket tudna ma a magyarság megújítani vagy teremteni, ez azzal járna, hogy a közösségi élet egészségesebbé, melegebbé válna.

— Európában, például Franciaországban nem a főváros, nem Párizs a szellemi élet abszolút központja, hanem vannak vidéki központok is.

— Ezt én nagyon jól tudom. A legjobb francia színház például Toulouse-ban, a város egyik külvárosában működik. Az együtt sokszor próbálták már Párizsba csábítani. De nem mennek. Ez a színház, noha tájleltű, mégis az egész fölött, az általános érvény szerint is a legértékesebb.

— Elképzelhetőnek tartja-e, hogy Magyarországon se Budapesten legyen a szellemi élet központja? Kialakulhat-e a vidéki városokban valamiféle élénkebb és pezsgőbb szellemi élet?

— Nagyon jó, hogy kitalálták, Szeged alkalmas nyári játékok rendezésére. Az autó, amely nálunk is le fogja győzni a távolságokat, hozzájárulhat ahhoz is, hogy a szegedi fesztivál még jobban megfeleljen hivatásának. Ma már Európában naponta száz kilométerrel járnak be dolgozni a városokba. Magyarország fekvése ebből a szempontból szerencsés. Nincsenek óriási hegyek, nincsenek nagy folyók vagy lápok, nyílegyenesen lehet közlekedni. Ha szerencsésen alakul a gépkocsinak, mondjuk, még talán száz évre terjedő uralma, ez belsőleg, lelkileg megváltoztatja Magyarországot, mert eggyé válik és ezzel megszűnik Pest vízfejű mivolta.

— Egyébként az, hogy a vidék hátrányban van Pesthez képest, ez nemcsak kulturális kérdés, ez a legzordabb anyagi kérdés is. Vidéken magától adódóan a megélésnek, a kényelmesebb életnek sokkal kedvezőtlenebbek a feltételei, ezért az emberek méltán húzódnak el vidékről a fővárosba. De természeti adottság miatt nem lehet hátrányban ugyanannak az országnak ugyanolyan jogú lakosa. Itt egy hamis szemlélet is hat, a pestiek kényelme és az ősi lenézés. A parasztot mindennél lenézték. De ezt meg kell szüntetni, s ez másképpen nem megy — a néma gyerekek nem érti még az anyja se a szavát —,

tessék, beszéljen a gyerek, hogy mi fáj és mi jár neki, ne engedje az apai örökségből kismizni magát. Ezt végtelenül helyeslem, és nem ma valom ezt és nem is azért, mert véletlenül vidéki vagyok.

— Mi a kritériuma, nagyon szembevetendő kritériuma a városi asságnak?

— Az, ami minden közösségnek. Az emberek azért társultak és egyáltalában emberiség azáltal lett, hogy társas lények vagyunk. Az ember csoportban jobban érzi magát, mint külön. Ebből következik, hogy olyan csoportokat kell alakítani, amelyekben jól érzi magát az ember. A jó érzéshez elsősorban biztonság kell. Az embereknek az őskorban a támadók ellen a sokaság adta ezt. De a jó érzéshez kell a közös szellem is, és az, hogy a csoportban az emberek otthonosabban, jobban érezzék magukat. Az emberi közösségeket, a városokat is ilyenre kell fejleszteni. A nyugati városok jó része külsőleg is szép. Valahányszor idegent vezetek, s amikor ők nagyon udvariasan dicsérik Pestet, mindig azt mondom, valóban igen szép: mesziről és éjszaka. De hogyha közelebről nézed, kiderül, az épületek esúnyák, piszkosak. Nem is csoda. A török utáni időkben a főlszabadító osztrák csapatok szétverték mindent, ami nálunk középkori magyar érték volt. II. József például maga 295 várat és erődítményt robbantott föl. II. József, a fölvilágosodott császár! Az igazi város azonban nemcsak külsejében szép, hanem valami közös lelkiületet ad lakóinak. Ennek egyik jele például, hogy az emberek udvariasak.

— Vannak egyáltalán ilyen szempontból városaink?

— Ha egy vidéki városban sikerül jó szellemet kialakítani, akkor az emberek szívesebben fognak ott élni, mint Pesten, ahol ebben az esztendőben leginkább idegbajossákkal találkozunk az utcán. Az angolok tréfából mondják, hogy autósai bal karja sokkal erősebb, mint a jobb merz, ezzel a kezükkel jelezve engedik előre a gyalogosokat és autós kollégáikat. Angliában a legutóbbi időki nem is voltak közlekedési szabályok, az emberek udvariasságára volt bízva, hogy hogyan, s ki megy előre, s kevesebb volt az autószerencsétlenség, mint ma. Az igazi város, a civitas azt jelenti, hogy egyúvé tartozol nemcsak a nyelvet, a szokást tekintve, hanem mindenben azzal, aki odavaló, s boldog vagy, ha ilyen városba mehetsz. Szeged ezt talán meg tudná csinálni. A túl nagy város ugyanis már szintén nem város. Ahogyan mindennek, a városnak is van egy optimális nagysága.

— Hogyan fogadta Illyés Gyula a Dózsa szabadtéri előadásának tervét?

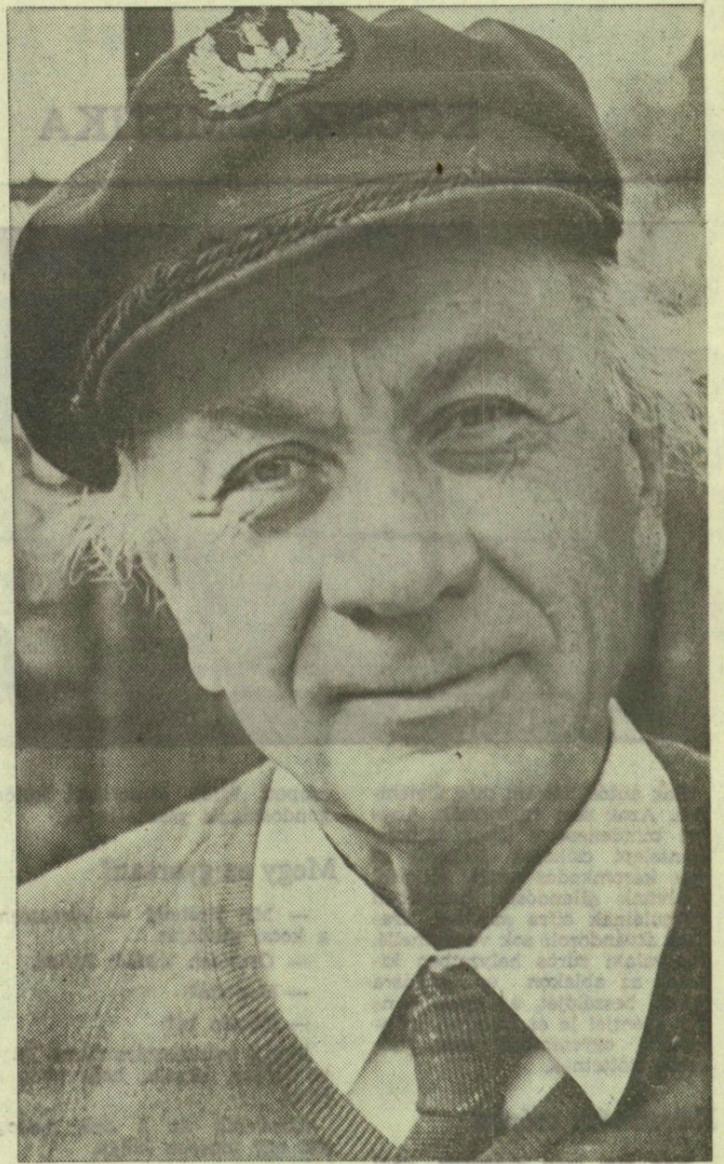
— Kíváncsian és bizalommal. Ezt a drámát annak idején nemcsak művészi inspirációból írtam. Akkor a magyarságra csak rosszat mondtak. Azt gondoltam, azokat a momentumokat, amikben a magyarság valóban valami nagyot, európaián fontosat, szépet csinált, azokat kellene ábrázolni a népek, hogy erőre kapjon, s valahogyan új fogalmak szerint alkossa meg hazafias érzését. Ne sovíniszta legyen, hanem egybekapcsolva a legmagasabb emberi ideákkal, az emberséggel rakja össze ismét a maga nemzeti tudatát.

— Milyen volt akkor a darab visszhangja?

— A kritika iszonyúan elmarasztalta. Most azért várom izgalommal az előadást, mert közben az egész világ megváltozott. Most már másképp gondolkodunk arról, ki a magyar, vagy hogy hogyan kell éreznünk az iránt, aki nem sovíniszta, nem nacionalista, de kiáll azért a közösségért, amelyben született. Az imént mondtam, milyennek kell lennie a városnak. Olyannak kell lennie az országnak, illetőleg ahogyan valamikor elneveztük, a hazának is. Most tehát várom ugyanazoknak az irodalomtörténészeknek és kritikusoknak a véleményét, akik akkor elmarasztalták a drámát. Mit mondanak most a darabról?

— A szerzőt mi foglalkoztatta Dózsa alakjában?

— Dózsa György, aki kitűnő katona volt, akinek az a föladata, hogy megvédjé a magyarságot,

Horváth Dezső felvétele

följön Pestre, Budára és azt látja, hogy ez másképp nem mehet, mint ha forradalmat csinál, vagyis hogyha elszakad az általa árulóknak tekintett felső világtól és a parasztságra támaszkodva fölkel. A tragédia az volt, hogy ezt egyedül maga akarta. Nem tudott társulni se jobbra, se balra. Emlékszem, olyan kritika is megjelent, amely azt állította, hogy az igazi jövőt, a történelem menetét Zápolyi képviselte, noha tudjuk, milyen kalandor volt. Először Dózsa-támadta hátba, aztán a királyt, aztán az egész nemzetet, végül saját magát is tönkretette. Dózsa volt az egyetlen lehetőség. Ezt próbáltam én akkor elmondani.

— Mennyire kíséri figyelemmel a szabadtéri előadás előkészületeit?

— Félix László, a rendező meglátogatótt. Nagyon rokon-szenvesnek és igen tehetségesnek tartom. Egyébként tiszteltem a mesterleveleket. Megbíztam abban, akinek szakmája van. Így voltam mindig a szindarabjaimmal is. Akivel társulnom kellett, annak igyekeztem a kezére járni. Bizalommal és kíváncsian várom most is a rendező, a színészek, a diszlevezők munkáját. Az előadás főpróbáját megnézem, s akkor megmondom az egyéni véleményem. Közös munka ez. Ahol pedig közös a munka, ott hiába enyém az elsőbbség időrendben, mert én írtam a szöveget, nem nekem van ténylegesen a legfontosabb szavam. A rendezőnek nálam több köze van a színházi előadáshoz.

— Alkalmasság tartja a drámát a szegedi szabadtérre?

— Feltétlenül. A dráma sok színhelye városi főtéren játszódik, s a városi főtéren mindenütt templom volt, az elé jött össze mindenféle gyülekezet. Azt például, hogy Szegeden a templom végig ott lesz az előadás mögött, szerencsésnek érzem.

— Hogy született a dráma?

— Dózsa alakja kezdettől fogva adóssága a magyar irodalomnak. Ilyen tragikus alak alig van a világtörténelemben, s mint annyi hősről, róla is csak a rosszat ismertük, a vádakat. Nincs igazalmasabb, mint a hazugságból kibontani az igazságot. Milyen lehetett a valóságban Dózsa György, akire csak gyalázatot kentek? Miért volt ez? Miért utálták ennyire? Ez mindig foglalkoztatott. Tudjuk, Dózsa nem adta ki a bajtársait, az öccsét a saját élete árán is meg akarta menteni, nem átkozta a paraszto-
kat, amikor szétépték. Óriási lelki nagyság lehetett. Először úgy képzeltem, egy zsoldos katona

följön Budára, karriert csinálni. Az lett volna az izgalmas és mai dráma, hogy följön a karrierje kedvéért, tehát már nem tökéletes jellem, majdnem a romlás útjára tért, itt azonban olyan romlás lát, hogy ez meghátráltatja, és tulajdonképpen az itteni bűn ébreszt föl benne az erényt. Annak idején a főurak is azt hitték, Dózsa kalandor, akit megfizetnek, maguk közé vesznek. Ő azonban rögtön ráébredt — ebben van nagysága —, hogy így nem lesz sereg és a török veszély ellen továbbra is tehetetlen marad az ország.

— Egyébként nem igazak azok a legújabbban is elhangzott vádak, hogy hitvány volt az akkori Magyarország, mert nem tudta a török ellen megvédeni a népet. Azt akkor senki sem tudta volna megvédeni. Az oligarchia azt jelentette, hogy az országban nincs központi vezetés, a király nem képes egy hadsereget szervezni, nem tudja egy adóval összeszedni a pénzt, nincs központ. Az akkori Magyarország legalább nyolc tartományból állt. Ilyeneket az olyan erő, mint a török, amelyet halálös fegyelemmel, ráadásul vallási fanatizmussal szerveztek meg, könnyen megsemmisíthetett. Nem volt Európában olyan ország, amelyet az akkori török erő szét nem vert volna — ha oda tud gyalogolni. Magyarországra még el tudott. Ha a király visszavonul mondjuk Bécsbe, Pozsonyba vagy Prágába, másképp alakul a történelem. De hát tudjuk, nem így történt: Magyarországon állandó lett a feloldulás. Száz kilométerenként dobálózott ide-oda a frontszázötven évig. Dózsa ettől akarta a népet és az országot megvédeni.

— Szegednek milyen szerepe volt Dózsa háborújában?

— Ez a környék, az Alföld szolgáltatta Dózsa számára a legjobb katonaságot. Az pedig, hogy Dózsa fejte később Szegedre küldték, feltételezi, hogy Dózsa-nak valami rejtelmes köze lehetett Szegedhez. Mert még ha ez csak egy szép hagyomány is, a népi emlékezés mindig nagyon komoly dolog. Miért találtak ki ilyen legendát?

— Ir-e Illyés Gyula új drámát, esetleg éppen olyat, amely a szegedi szabadtérre alkalmas?

— Egyelőre nem írok. Nekem a versírás az igazi mesterségem. A prózát, a szindarabot másodrangúnak tekintem. A feleségem tréfás szólása, hogy nem is a bal kezemmel, hanem a bal lábammal szoktam ezeket írni; ez per-se nem igaz.

— Köszönjük a beszélgetést.

Ökrös László